

סדקים מוארים

(עם הופעת „ארצות התן“ לעמוס עוז)

כאן בספור זה נצטלבו שני הקטבים: הכח המעצב והתוך האידיאי לכדי שלמות אמיתית נותנת ראייה לתשומת לב וממנה המפתח לרמזי הרמזים הפזורים בסיפוריו. כגון בסיום האירוני המענין: „קבורתו של אדם שהקדיש עצמו לתיקון העולם אינה שונה מן קבורת אדם אחר, ואין עוד ענין בפרטי הקבורה. איש ערירי היה. תהי נשמתו צרורה בצרור התנינים“.

המשותף לכל ספוריו הוא הרקע, כלומר: חיי הקבוץ, המתעלים מתוך מסגרתם המצומצמת והקטנה למשמעותיות אנושיות כלליות נרחבות. הפרודה הסגורה הקרויה: „קבוץ“ בכוח ההיתוך החברתי הכופה אשר לה, דרכה ללבוש פגמים שבהודמנויות פחות אחרות נכתרים לרב, ועל כן נמצאה ראייה לשמש מסגרת נאותה להתפתחות גרוטסקיות משכנועות. ברכי מפתח צמצומו של הרקע הוא מעורר לרב גישות קיצוניות של שנאה ודחייה מופרזים מחד והערצה ו' אופטימיות שאין לה הצדקה מאידך. כך שי לעומת ספורים אחרים שהם אידיאליים — פור בליציסטיים ואנטיאמנוניים מובהקים חוטא אף סופרנו, שכוחו המעצב אינו מוטל בספק, בהפרזה לצד ההפוך. יש כאן, בלי ספק, מ' שום ברירה שלעתיים אינה מוצדקת דיה הן מבחינת המקום והן מן הבחינה הנרחבת הסימנטית.

יפים במיוחד הם התאורים המעטרים את הספורים, כאבני חן בוהקות על שלל צבעי הן ותוכם העמוס משמעויות לדרגותיהן ה' שונות. כגון: „זרם החשמל פועם בעורר' קים רוטטים ומאיר את משעולי הבטון ה' מזדקנים באור רפה. לא טוהר, לא נהרה, לא עליצות, רק שלוליות אור עמומות והסס' גיות דולקת כלאחר יד, באין התלהבות. אור זקן“. הצבע השליש בספוריו הוא הסגול, צבע השקיעה העמום, שעל אף כוונותיו ה' מטשטשות אין הוא מצליח במידה שזה ל' גבי הכל ויחסו אמביוולנטי מובהק, כדברי המספר עצמו: „צבעם של לילותינו סגול הוא. נוגה סגול עמום ורוגע זורח בשדות ובכרמים ובבוסתנים. הבוסתנים מצהיבים עתה. הסגול הרב מציף את העצים ברחמים רבים, מטשטש את חרפתם ומבטל את ה' תהום שבין דומם לחי. דרכו של הסגול לעוות את מראה הדוממים ולשחת להם רטט צונן רוחשני, רטט ארסי. מאידך ימרי הוא י' החיים הליליים, מרכז את תנועות הש' את הויתם העלומה“. לא רק האור המיוחד בה נמצאים הנתונים בספוריו, אור בצבע ה' סגול, הוא הקובע את האווירה הנידונה, כאן קיימים גם משטחים שונים: עולם לפנים עולם, ספירה בתוך ספירה ובהם ומהם ה' הצדקה לעוות ולברירה. לנופים הערירים ש' בהם משתוללת יללת התנים ואנחותיהם ה' אלמות של דמויותיו העלגות, הכעורות וה' דוחות. כדלהלן: „בשעת בינים זו עשוי עולמנו מעגלים מעגלים. היצון לכולם הוא מעגל החשיכה המופשטת הרחוקה (אנם אפילו ל' רוחש רטוטים והמיות) מוקף וחסום ב' תוכו: מעגל האדמות, הליליות, מנומר כרמים ובוכתנים. אדמותינו בוגדות בנו בשעות ה' לילה. עתה אין הן פריכות וכנועות ונוד' צות. לנגד עינינו הן סומרות בהווה גושית אפלה עוינת ומרושעת. מעגל האורות הוא המגן על בתינו הקטנים“.

כמובן קיים גם מעגל האורות אלא שהוא סגור מדי ומוסתר בתוך ההווה האפלה וה' עוינת המגלה עצמה ביללת התנים המזויעה. בתנים אין הכל מבחינים. על אף קולם המכ' ריח את הנופים מן הקצה אל הקצה אין הם מתגלים לעין הרגילה גם שעה שהם מגיחים ממאורותיהם בתוך החשכה. רק כלבי ה' קבוץ הם לבדם יורדים לעומקה של תנועה כשופה זו, על כן צועקים הם בחרון וב' קנאה ובאימה“. ואכן נשמעות הזעקות ב' ברור לאורך קובץ ספורים מענין זה המצי' טיין בכוח עצוב ראוי לתשומת לב ומב' טיח.

העבר רכעון לדברי ימי היהודים והיה דות ברוסיה, חובי י"ב, אייר תשכ"ה תל' אביב. הוצאת „אלחירא“ אגודה לחקר תול' דות יהודי רוסיה ואוקראינה, בהשתתפות משרד החנוך והתרבות וקדן י. ל. רחל גולדבר ובסיוע מר אברהם שפיזהנדלר ב' ארה"ב, 213 עמ'. מייסדו ועורכו הקאשון ב"צ כץ ז"ל. העורכים: כרוך קרוא, יהודה סלוצקי. בתכן: לזכרו של מנחם אוסישקין ז"ל (מ. סלוצקי, י. קלוזנר, מ. אונגרפלד, א. אלטבאואר, ש. ז. צייטלין, מאמרים ו' רשימות: מ. אלטשולר, י. כילה, א. פלדמן, ע. שוהט, ב. שולמן, ש. י. גליקסברג, י. מ. רוזנבלום, י. ז. דיסקין, ועוד.

ההתכנסות במגול השן וההתעלמות מן ה' בעיות האקטואליות, שצינו את הסופרים העברים מן הרובד הקודם, כריאקציה ל' פתוס הנבוב ולדברנות הרבה של קודמיהם, — מתפוגגת לאחרונה. בני הרובד האחרון יש להם מה לומר ולעתיים אף יתר על ה' מידה, מה שגורש את סגנונם, מעכיר את הדמויות, מסבך את הכיטואציות והורס את הרצף העלילתי. הדברים אמורים בעיקר ב' יצירות הבתובות בדרך הנרטיבות הישנה, שמתוך נטיתן להקיף למעלה מיכולת קבולן האמנותי הן לוקות באחד או בכמה מן הפג' מים הנ"ל. הספורת או השירה, אשר אוסיין הסימבוליסטי אינו משחרר אותן מן הל' קויים הנזכרים, כהן הגודש החכני גורם לסטיות כפיות אל הלא-כלום.

דרך הבינים היא דרכו של עמוס עוז בקובץ סיפוריו „ארצות התן“ שיצא לפני ומן מה כספרית מקור אגודת הסופרים ליד „מסדה“, ואף הוא, על אף כשרונו הברור והמבטיח להעניק היים לנופים ולאווירה תוך ערבוב תחומים רב'משמעויות בין חי, דומם ואדם, ומתוך להיטותו לומר באחת את כל אשר תוסס בו — נוקט בדרך ההפרזה ה' מטשטשת לעתים את חדות הקוים של דמויו' תיו ופוגעת בקומפוזיציה הכללית ובעלילה. ברוב הספורים שבקובץ מתנגשים עדיין שתי הגישות: הגישה הריאליסטית הקונסר' בטיבית, המבקשת לעצב חיים ואווירה ולהע' ניק חיות וממדים למתואר — בגישה המו' דרניסטית, שבשל אופיה הסטירי'הלוחם היא נוטה אחר העיזת והדגשת הכעור ויוצא ה' דופן. ובדומה לישראל אלירו אף עמוס עוז עדיין לא מצא את הסינתזה הנכונה בין השנים. משום כך נפגם לא פעם כוח ה' שכנוע שבדמויות או בארועים ובסיטואציות הגרוטסקיות, שהן רבות מאד בסיפוריו, על אף כוחם הסוגסטיבי אינן מצדיקות את ה' פעתן. הפרובלמטי ביותר מבחינה זו הוא הסיפור „כל הנהרות“, שדמויותיו, הן המ' סופרת והן זו המספרת, מלוליות ללא כל ממשות אמנותית חיה, על אף הפרוט הרב בשרטוטים ובארוע. הגרוטסקיות הכפוייה, ש' אינה מוליכה לשום מקום, השרטוטים ה' מעוותים, שאינם אומרים מאומה, הרדיפה ה' בלתי מוצדקת מבחינה אמנותית אחר הכעור. הניכור המכוון — כל אלה באים רק להורות עד היכן מגעת הרדיפה בכל מחיר אחר ה' שגור והאופנתי, ביחוד כשאינו תואם את עולמו הפנימי של האמן ונטיותיו. ואכן אין כחו של עמוס עוז בניכור יבעוות ה' גרוטסקי. דמויותיו האחרות הריאליות לעו' מת הקודמות כנות ואהודות ועולמן הפנימי כתיצוני רב ממדים ומשכנע.

דומה לניל („כל הנהרות“) במידת מה, אך חורג מתוך התחום הצר אל מרחבים, ש' יש בהם ממש ואנושיות חמה ונושמת, הוא הסיפור „דרך הרות“. אף פה השרטוטים חדים וצורמים והכפיה מרובה על הטבע, אלא שכאן גבר כוח העיצוב הריאלי האופייני לסופרנו על עוותיו הכפויים והארוע על אף אופיו הגרוטסקי ומשמעויותיו הניהליסטיות האכזריות פתוח אל משב רענן של אופטי' מיות אנושית, שיש לה הרבה מה לומר. מכל מקום בשאר הסיפורים אין עמוס עוז מסתפק בעיצוב אוירה עכורה ודוחה. הוא פורץ בה פריצות אל משמעויות אחרות וה' רוח המנשבת בינות לסדקים הנ"ל חמה ו' אנושית.

ההשתחררות מן הגורמות המודרניסטיות תוך פתוח כשרים ונטיות משלו נכרת היטב בספורים הנותרים. אמנם אף פה האווירה קשה ואכזרית והעולם, עולם של שנאה ייצרית וכעור, אך העצוב יוצא מתוך פני השטח ה' פגום והמעוזה אל תוך מעמקים ומרחבים, שיש בהם לא רק הצדק לרע והענקת ממשות, כי אם גם רמזים ברורים על מציאות אחרת ואפשרויות מסוג שונה. בשני הספורים ה' אחרונים שבקובץ זה מתעלה עמוס עוז על עצמו בעיצוב דמויותיו. שתי הנשים: בתיה פינסקי, אלמנתו של אברהם שניפל במלחמת ספרד, מהסמר „אבן תלולה“, שהוא אגב הספור היפה שבספר, והגברת לילי דננברג הגרושה מהספור „אש זרה“ — מעוצבות בכח רב ויש בהן ממשות ריאלית כובשת, חד'פעמית וחיה. האחת בבדידותה והסתגרו' תה והשניה בייצירותה התוססת.

לעומתן הדמות בספור „תיקון העולם“ היא אנונימית נטולת גוף ייחודי ברור, אך על אף זאת ממשית ומעוצבת לכל שרטוטיה ביד אמן. דמות השונא הטפוסי הקנאי לדעו' תיו הופכת בידי עמוס עוז בספורו זה ל' דמות אנושית, שעל אף אופיה הייצוני יש בה הרבה מן החד'פעמיות החמה והנושמת.